

ПЕТРО ШЕЛЕСТ

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

FOLIO

Юрий Шаповал

Петро Шелест

«Фолио»

2013

Шаповал Ю.

Петро Шелест / Ю. Шаповал — «Фолио», 2013

У політичній історії України ХХ століття Петру Шелесту належить особливе місце. Пройшовши нелегкий життєвий шлях, він в 1963 році став першим секретарем ЦК Компартії України. Підтримував М. Хрущова і його політичну лінію, однак опинився серед тих, хто привів до влади Л. Брежнева. Виступав проти «празької весни» 1968 року і в той же час блокував тотальне удушення інакомислення в Україні. Визнавав сталінський авторитет і водночас вимагав, щоб московське керівництво дотримувалося офіційно декларованих принципів у відносинах центру і тодішніх союзних республік. Був проти демонтажу СРСР і разом з тим сприяв зміцненню українських національних традицій, шанобливого ставлення до минулого України. У чому ж секрет такої двоїстості Петра Шелеста? Хто і як створив йому імідж «надмірного» українського патріота і навіть «націоналіста»? Як склалася його доля після того, як його відправили на «підвищення» до Москви, а потім піддали політичному переслідуванню? На ці та інші питання прагне знайти відповіді автор цієї книги.

© Шаповал Ю., 2013

© Фолио, 2013

Содержание

Від автора	5
Розділ 1	7
Конец ознакомительного фрагмента.	19

Юрій Іванович Шаповал

Петро Шелест

Від автора

У кожного часу своя правда. За часів Петра Юхимовича Шелеста правдою було переважно те, що писала газета «Правда» – центральний друкарський орган правлячої Компартії Радянського Союзу. Згаданий друкарський орган Шелеста спочатку підтримував, потім з меншим ентузіазмом клеймив, а далі просто «забув» про Петра Юхимовича.

Зате не забувають про Шелеста нині. Чого тільки про нього не пишуть... Інтернетні автори то оголошують його одним із «прокураторів України», то прадідом «відомої російської телеведучої Ольги Шелест» (що, зрозуміло, не відповідає дійсності), то приписують йому роздачу квартир своїм коханкам... Словом, Шелеста то клеймлять, то хвалять. На мій погляд, навіть не дивлячись на декларовані дурощі, це непогано. Непогано, оскільки нині про Петра Шелеста не забувають, як це зробила в 1970-х роках верхівка могутнього партійно-державного класу під назвою «номенклатура».

Як можна здогадатися, виникло це забуття не само по собі, не автоматично, а за помахом «чарівної політичної палички», яку тримали у своїх руках тодішні лідери. І тут, мабуть, варто коротко торкнутися власне проблеми лідерства. Політологи-теоретики стверджують, що політичне лідерство відрізняється від політичного керівництва. Останнє передбачає достатньо жорстку і формалізовану систему відносин панування-підпорядкування. Тоді як політичне лідерство є владою, здійснюваною одним або декількома індивідами, з метою стимулювати членів нації до дій.

Якщо екстраполювати згадані й інші дефініції на Петра Шелеста, то вони чудово йому пасують. Тим паче, що діяти йому довелося в епоху, коли харизма (або її відсутність) у лідерів і просто керівників підкріплювалася значними номенклатурними «аргументами» (наприклад, членством у вищих керівних структурах, депутатством у тодішньому розумінні цього слова тощо).

А взагалі-то, якщо навіть зробити своєрідний «коктейль» із модних визначень понять «лідер» і «керівник», Петро Шелест у нього чудово «впишеться». Його особа включала безліч різновекторних характеристик. Це ж дає підставу говорити і про певні парадокси Шелеста, що робить його ще більш цікавим для будь-якого дослідника.

Родом він був не з «національно свідомої» Західної України, але його підозрювали і врешті-решт звинуватили в «націоналізмі». Досить довго він «директорював», очолював важливі для радянської системи промислові підприємства і не прагнув робити політичну кар'єру. Проте в 45 років Шелест почав працювати другим секретарем, а в сорок дев'ять його обрали першим секретарем Київського обласного комітету партії. Незабаром він очолив Компартію України, і дехто називав його «директором України».

...Наприкінці 1971 року співробітники тодішнього всесильного КДБ сповістили Шелеста про підготовлюваний на нього як на «ставленника Москви» замах. Чекісти «вирахували» терористів. Ними виявилися двоє студентів. Згадуючи про цей епізод, Петро Юхимович записав: «Молоді люди висловлюють свою незадоволеність з приводу відсутності демократичних свобод друку і всіх засобів масової інформації. «Ідеологія, – кажуть вони, – нав'язує геть усе... Занадто багато хвастощів про «успіхи» зовнішньої і внутрішньої політики, а про свій власний народ виражається мало справжньої турботи. Державні народні кошти витрачаються безконтрольно направо і наліво, під прикриттям «інтернаціональної допомоги». Неприємно все це вислуховувати, тим паче, що, дійсно, деякі наші питання вимагають корінного перегляду».

«Проводжу лінію Москви» – це слова самого Петра Шелеста, записані для себе самого. Проте серед істориків, політологів, журналістів утвердилась думка, що він боровся за більші права України, підтримував обмежену «українізацію» і взагалі зважився вимагати більшої пошани до республіки, в якій «директорствував», демонстрував московським вождям власну гідність і підкреслював необхідність шанобливого ставлення до минулого і сьогодення України.

Ще один гідний обговорення пікантний штрих. Петро Юхимович віддавав належне Йосифу Сталіну як керівникові, підтримав ідею споруди сталінського постаменту в Москві на Красній площі, недалеко від ленінського Мавзолею, біля Кремлівської стіни, що обговорювалася на найвищому рівні тодішнього партійного керівництва. Разом з тим Шелест розумів, якими методами Сталін досягав успіхів, адже в спогадах того був такий запис: «У той час – 1932–1934 роки – в Україні був страшний голод. На селі вимирали з голоду родинами, навіть цілими селами. У багатьох місцях було навіть людодство. Все ж таки коли-небудь стане відомо, скільки ж від голодної смерті в ці роки загинуло людей. Це був просто злочин нашого уряду, але про це соромливо замовчується, все списується на успіхи і труднощі “зросту”».

Нарешті, одні «знавці» особливий акцент роблять на тому, що саме за Шелеста були проведени арешти українських дисидентів, що це він «люблював» введення радянських військ до Чехословаччини в 1968 році. Одночасно інші «шелестознавці» наполегливо нагадують, що це саме Шелест усе-таки врятував відомих українських діячів від репресій, реально допомагав розвитку української культури, стимулював на державному рівні проекти, що сприяли формуванню національної пам'яті...

Недоліку в документальних даних та інших свідченнях щодо Петра Шелеста немає.

Видавалися спогади про Шелеста, публікувалися матеріали про нього, а також його інтерв'ю кінця 1980-х – початку 1990-х років.

Ще з 1930 року Петро Юхимович робив щоденні записи про пережите, а з 1974-го почав працювати над мемуарами. Доля цього рукопису була не такою драматичною, як, скажімо, доля мемуарів Микити Хрущова. Проте в кінці 1970-х років, за словами молодшого сина Шелеста Віталія Петровича, рукопис ретельно ховали, а один з примірників навіть зарили в землю, побоюючись, що КДБ може його вилучити. Але все закінчилося вдало, рукопис ніхто не шукав. Пізніше, із початком горбачовської «перебудови», можна було вже реально говорити про можливість його видання.

Таким чином, є всі підстави констатувати, що наявна історіографія та архівно-джерельна база дозволяє скласти повноцінну наукову біографію Петра Шелеста, хоча на сьогоднішній день такого роду спроб ще не було. Поза сумнівом вони будуть, проте автор цієї книги ставить перед собою скромне завдання лише обкреслити життєвий шлях і спробувати оцінити політичну долю Петра Шелеста.

Завершуючи цю вступну частину, я хотів би щиро подякувати всім, хто допомагав мені в роботі над книгою. Особлива подяка Борису і Віталію Шелестам, синам Петра Юхимовича, а також його внукові Петру Борисовичу. Вони консультували мене, відповідали на мої вдалі і невдалі питання, допомагали у пошуках матеріалів. Окреме спасибі Тетяні Лободі і Світлані Набок за їх допомогу і сприяння. Я щиро вдячний директорові видавництва «Фоліо» Олександру Красовицькому за його інтерес до історії України і до тих, хто її, власне, персоніфікував своїм життям і діяльністю. У ХХ столітті серед них був і Петро Юхимович Шелест.

Розділ 1

Шлях на політичний Олімп

Петро Шелест народився 1 (за новим стилем 14) лютого 1908 року в селі Андріївка Зміївського повіту Харківської губернії (нині Харківської області). Батько, Юхим Дмитрович, після смерті першої дружини, від якої залишилося двоє дітей: Яків і Агафія, одружився вдруге на вдові Марії Павлюк. У неї вже був син Семен. А незабаром з'явилося ще четверо дітей: Марія, Петро, Дмитро та Юлія. Ось така велика родина. «Коли я народився, – згадував Петро Юхимович, – батькові моєму було вже за 60 років. Усе життя я його пам'ятаю тільки старим, але красивим, струнким, підтягнутим, міцним. У батька була сива огрядна борода, вуса і велика шевелюра волосся, зачесаного на потилицю. Скільки я пам'ятаю, він завжди і незмінно палив трубку і ніколи з нею не розлучався. Батько був строгий, завжди замкнуто-зосереджений, небалакучий, не любив теревенити. Якщо у нього і були друзі, то тільки старі, перевірені товариші через сумісну довголітню службу в армії».

Батько Петра був кавалером Георгіївських хрестів усіх чотирьох ступенів. Саме це, мабуть, врятувало його від притягання до відповідальності після страйку на цукровому заводі, де він працював, коли почалися політичні пертурбації 1905 року.

Шелест згадував також, що його батько був людиною грамотною, багато читав, звідкись діставав книги, писав добре. Так що до нього зверталися, якщо треба було підготувати яке-небудь «прохання», а також зробити підрахунки і розрахунки. Дітей він також привчав до грамоти. У 3–4 роки, як згадував Петро Юхимович, вони з братом Дмитром вивчили букви, цифри, а потім навчилися читати, писати і рахувати.

1914 року Петро пішов до земської школи, в якій провчився чотири роки. Тим часом ситуація в країні почала кардинально змінюватись. Вибухнула Перша світова війна, був повалений царат у Росії. «...Життя, – згадував Шелест, – ставало дедалі важчим і тривожнішим. Царя немає, попа теж немає... А тут почався розбій, з'являлися банди, а відомо, що трудова людина не може жити без порядку, визначеності, закону... Лютнева революція відбулася, але війна ще продовжувалася. Гинули солдати, залишалися вдови, сироти, люди похилого віку без нагляду, сім'ї без годувальників... Ішла політична, ідеологічна, класова боротьба, але її мало хто розумів з простих людей».

Щоб якось прогодувати велику родину, Юхим Дмитрович обміняв свій добрий будинок на будиночок дуже непоказний, але при цьому взяв на додачу 12 пудів зерна-сурогату. Велика родина виживала досить нелегко в умовах розрухи, голоду, політичної нестабільності, що приносила страждання простим людям. Доводилося і Петру з матір'ю зі свого села ходити за 30–40 верст на хутори, щоб принести трохи муки, макухи або якої-небудь їжі. Під час одного з таких походів їх наздогнав у дорозі буран і вони буквально дивом вижили. Згадував Шелест і про те, як йому доводилося їздити на станцію Яма за сіллю: «Пуд солі на двох вузлах через плече, верхи на буфері між вагонами – такий в основному був наш транспорт. Скільки загинуло людей, у тому числі і моїх однолітків, під колесами залізничних вагонів! Але сіль – це була цінність, на неї можна було виміняти хліб, зерно. Голод примушував, гнав із хати у пошуках порятунку від голодної смерті».

Зиму 1919 року родина пережила, усі залишилися цілі, проте ранньою весною Петро разом із старшою сестрою Марією відправився на заробітки за 95 верст від рідного села. Працювали вони в одному з перших радгоспів, організованих на Полтавщині. Обов'язком хлопчика було пасти свиней і корів. Потім він став погоничем волів, пізніше працював водовозом і отримав прізвисько Петрик-водовоз. Він дуже сильно, емоційно переживав розлуку з домівкою, з

близькими людьми, потайки навіть плакав. Але все закінчилося успішно, і вони заробили з Марією грошей і повернулися додому. Заробіток родині допоміг, але ненадовго.

У лютому 1920 року Петро став батраком у заможного селянина на хуторі за 20 верст від його рідного села. Новий господар поставив умову: служити не менше року і робити по господарству все. За це він давав родині Шелеста чотири пуди пшениці, а після закінчення терміну роботи обіцяв одягнути Петра «від ніг до голови». Крім того, було обумовлено, що у разі добросовісної роботи при остаточному розрахунку хлопчик отримає ще пуд пшениці і пуд проса.

У пору жнив новий господар Шелеста наймав ще 10–15 робітників, чоловіків і жінок. Працювали вони від ранньої зорі до пізнього вечора, ночуючи часто прямо в полі. «Я, – згадував Петро Юхимович, – хоч і не голодував, але часто жив упроголодь, особливо коли вів коней на ніч. Господиня була скупюю і жадібною. Вона мені давала шматочок хліба, причому черствого, цибулину і небагато солі. Іноді мати господаря крадькома від невістки засовувала мені в торбу шматочок сала».

І хоча у Петра виник конфлікт із господарем і той побив його батогом, на все життя залишивши на тілі клеймо у вигляді букви «з», усі пункти угоди були через рік дотримані. Петро приїхав додому в новому красивому одязі, не захотівши продовжити «контракт», хоча йому це пропонували.

А 1921 року Шелест став «поштарем-кільцевиком». Йому видали казенну форму, спеціальну сумку для пошти, черевики, формений кашкет з якоюсь емблемою. Протяжність його «кільця» становила 45 верст, до нього входило 15 сіл і хуторів. За тиждень треба було зробити три «кільця», тобто пройти близько 150 верст! Однолітки заздрили Петру, вважаючи його цілком дорослим, оскільки він перебував на службі в державі. Проте Шелест вважав, що це справа не його, що йому потрібна інша робота. У 1922 році, приписавши собі в документах чи то рік, чи то два, він прийшов на залізницю.

Спершу працював вантажником, потім – ремонтним робітником. «Мені, – напише пізніше Шелест, – на ремонті шляхів доводилося робити все: міняти шпали, проводити їх підшивання і підбійку, заправляти брівки колії і розстилати щебінку між шпалами, змінювати накладки і підкладки на рейках і шпалах. Навчився я забивати костилі майстерно, за 3–4 удари, перевіряти шаблоном розшивання рейок, залишивши потрібний проміжок на їхніх стиках... Костильщик – це вже була кваліфікація, та вона й оплачувалася вище за рядового робітника».

Навесні 1923 року «колійну артіль», в якій працював Шелест, перекинули на станцію Жихор, а потім – на великий залізничний вузол Харків-Основа для проведення ремонтно-відновних робіт. Працювати стало важче, значно збільшилися об'єми. Умови життя були жахливими: артіль розмістили в казармі з нарами і соломою. Ні світла, ні води, ні туалету. Їжу робітники готували собі самі на вогнищах.

Саме тоді Шелест захворів на малярію, яку на той час називали лихоманкою. Петра дійсно лихоманило, його кидало то в жар, то в холод, він схуднув і заслаб. Про хворобу дізналися батьки і просили повернутися додому, але Петро тримався, не хотів підвести родину. І тоді для «підкріплення» до нього приїхала мама. Вона привезла пшоно, картоплю, хліб і два шматки сала. Але головне – вона привезла Петру десь роздобуті ліки, хінін, завдяки якому вінвилікувався і продовжив працювати.

Приїхавши додому у відпустку, Петро познайомився з колишнім учителем гімназії, а нині директором семирічної школи Перцевим. Він умовляв Шелеста закінчити семирічку, і саме він розповів про комсомол. На семирічку Петро не погодився, оскільки був основним працівником у родині, а комсомолом зацікавився, хоча конкретного уявлення про нього не мав.

Незабаром Шелест став працювати помічником слюсаря на Харківському паровозоремонтному заводі, потім слюсарем, помічником кочегара, пізніше кочегаром паровоза, стажувався на помічника машиніста паровоза. Загалом він збирався стати кадровим залізничником.

У жовтні 1923 року Шелест вступає до комсомолу, хоча батьки були категорично проти цього. Петру навіть довелося пережити особисту драму, оскільки його тодішня дівчина, його перше кохання Паша Шморгунова, співала в церковному хорі. Шелест умовляв її кинути хор і йти до комсомолу разом із ним, проте домовленості ні до чого не привели, а зустрічатися зі «служницею релігійного культу» йому тепер не дозволяв його новий статус.

Коли родина дізналася, що Петро став комсомольцем, вибухнув великий скандал. Мати лаялася і плакала, а батько зайняв позицію більш зважену. За спогадами Шелеста, він говорив матері: «Облиш лаятись і голосити, треба розібратися з цим питанням. Адже ти нічого в цих справах не розумієш». Коли Петро розповів батькові про те, чим він і його товариші займаються, «йому більш за все припало те, що ми читаємо книги. Він попросив мене показати йому книгу, за якою ми займаємося. Це була «Політграмота» Коваленка. Батько уважно проглянув комсомольську політграмоту. Не знаю, чи розібрав він що в ній, але схвально сказав: «Це добре, що ви читаете книги. Читання книг – це освіта»».

Але не тільки читанням книг, дискусіями, керівництвом гуртка з ліквідації неписьменності довелося займатися Петру Шелесту в комсомолі. Довелося йому і зброю в руках потримати, оскільки він і декілька його колег вступили до ЧОП – Частини особливого призначення. Це були військово-партійні формування, що створювалися більшовиками в 1919–1925 роках для допомоги більшовицьким органам у боротьбі проти тих, кого оголосили «контрреволюціонерами».

Із підозрою поставилися спочатку до Петра і його колеги, коли дізналися, що він вступив до комсомолу. Вони думали: оскільки комсомолец, значить, регулярно повідомлятиме про побачене і почуте «куди слід». Проте незабаром ставлення до Шелеста змінилося. До цього ж часу належить ще одна любовна колізія в житті Петра.

Його мама, як і раніше, працювала на поденних роботах: прала білизну, прибирала квартири, полола городи. І ось одного разу вона попросила Петра піти з нею до будинку однієї вдови наколоти дров. У вдови, владної і красивої жінки 45 років, було двоє дітей: син Михайло, що працював телеграфістом, і донька Юлія, дівчина 16 років, яка закінчила гімназію і збиралася вступати до Харківського університету. Шелест наколов дров, після чого його запросили зайти до оселі. Потім він згадував: «Будинок був на 6–7 кімнат. Дерев'яні підлоги, віденські стільці, килими, дзеркала, комоди, картини і навіть грамофон. Усе це я бачив перший раз у житті і навіть якось обімлів від цієї розкоші і краси... У цьому будинку я вперше пив справжній чай, та ще з лимоном, про який я до цього не мав уяви».

Але головне, звичайно, було не в лимоні, а в привабливій, вихованій і освіченій Юлі. Зрозуміло, що Петро в неї закохався. Юля давала йому книги для читання, багато чого пояснювала, вони обговорювали прочитане, а потім дівчина відповіла на його почуття взаємністю. «З Юлею, – згадував Петро Шелест, – наші «симпатії» зайшли далі, ніж ми припускали, і ми з нею вже повели розмову про одруження. Але це було тільки наше бажання і рішення... Першою чинила опір цьому моя мати, заявивши, що вона не хоче бути вічною прислугою у молодій барині. Мати Юлії теж була проти, тому що я з простої сім'ї і неосвічений робітник. Усе це нас засмутило, але проти волі батьків ми піти не могли». Не з'єдналися їхні долі, але Шелест на довгі роки зберіг пам'ять про теплоту тих стосунків. А Юля стала комсомолкою, закінчила інститут, працювала вчителькою, завучем і директором школи.

Тим часом Петра вирвали із «залізничного» контексту і вписали в контекст цілком політичний. Він став секретарем комсомольського осередку в селі Петровському. Була це так звана звільнена (тобто оплачувана і основна) робота, хоча значився він завідувачем хатою-читальнею. Працював Шелест дещо більше року, а потім почалося навчання, про яке він давно мріяв.

У 1926–1927 роках Петро вчився в Ізюмській радянсько-партійній школі (радпартшколі) – був, як потім сам він написав в анкеті, «курсантом» цієї школи. Такі школи створюва-

лися в 1920–1921 роках і діяли до 1936-го. Готували вони пропагандистів, завідувачів хатами-читальнями та організаторів кооперативного будівництва. Найбільших успіхів Шелест досяг у вивченні історії, політекономії, економічної географії і ботаніки. Саме там, в Ізюмській радпартшколі, Петро спочатку став кандидатом, а в квітні 1928 року – членом ВКП(б). Після закінчення школи він був направлений на роботу до районного центру Борова Ізюмського округу як секретар районного комітету комсомолу. Працював там Шелест до вересня цього самого року.

Цікаво, що перед тим, як посісти цю посаду, Петро отримав відпустку і приїхав додому, до батьків. Тоді ж у село приїхав і його молодший брат Дмитро. І ось що брати побачили: «Наша халупа зовсім уросла в землю – вікна і двері перекошилися, тут завжди відчувалася вогкість. Нас, молодих, цей «палац» просто пригноблював... Батько і мати вже були старезними, і нам з Дмитром дуже хотілося, щоб під старість вони пожили у гарному будинку. Ми вирішили з Дмитром зламати стару хатину і терміново на її місці побудувати новий будиночок», – згадував пізніше Петро Юхимович.

І ось брати самі накреслили план майбутнього будинку, склали кошторис, знайшли майстрів, домовилися про ціни. Батькам про задум не сказали ні слова. Скориставшись тим, що батько виїхав на декілька днів, вони почали роботу. За два дні з друзями розібрали старий будинок, усі домашні пожитки перенесли в сарай, де і жили до закінчення будівництва, яке успішно завершили за місяць. Будинок був покритий оцинкованим залізом, замість земляної долівки була настелена дерев'яна. До від'їзду братів закінчувалася кладка печі.

У своїх спогадах Петро Шелест пише, що в 1929 році він у порядку комсомольської мобілізації разом із головою профспілки Райробземлісу Іваном Шеховцовим був направлений на навчання до гірничо-кулеметної школи Владикавказа. Пробыли вони там недовго, оскільки якась комісія, що приїхала з перевіркою, прийшла до висновку: посланцям з України в цій школі нема чого робити. Шелеста і Шеховцова направили в розпорядження Ізюмського окружного військкомату. Коли ж вони туди приїхали, їм сказали, що відбулося непорозуміння і що вони вільні. Проте місця Шелеста і Шеховцова в Боровій вже були зайняті. Хто знає, що було б, якби Петро не зустрів на вулиці Крумголець колишню викладачку Ізюмської радпартшколи, яка повела його до секретаря окружного комітету партії Рудковського. Той порекомендував Шелесту поїхати вчитися до трирічної партійної школи імені Артема в Харкові.

Сам Петро Юхимович в анкеті, заповненій 15 листопада 1949 року, ні словом не згадує про гірничо-кулеметну школу Владикавказа, але вказує, що в 1928–1929 роках був курсантом радпартшколи в Харкові, а потім пише про вступ 1929-го до Харківського інженерно-економічного інституту. Мабуть, в анкеті Шелест писав дещо для «спрошення». Насправді у 1930 році він пробував із трирічної партшколи імені Артема вступити до Харківського інституту народного господарства, проте спроба не увінчалася успіхом, Шелест отримав двійку з математики. Але таких невдач, як він, набралось 30 чоловік. Усі вони запідозрили тут щось недобре і що їх «відсівають» спеціально, оскільки вони комуністи і взагалі «пролетарського» походження. Тоді вся ця група пішла до ректора, якому вистачило мудрості запропонувати створити спеціальну прискорену групу робітфаку, щоб через півроку посиленої підготовки зарахувати їх всіх до ВНЗ. Через шість місяців Шелест і вся згадана група стали студентами, а незабаром інститут перейменували на інженерно-економічний.

І в трирічній школі імені Артема, і в обох інститутах з 1929 по 1932 рік Петро Шелест виконував низку партійних доручень, зокрема, був головою виконавчого бюро, секретарем комсомольської організації інституту, членом його партійного комітету. Саме тоді Шелесту і ще одному старшокурсникові доручили написати брошуру про досвід роботи комсомольсько-виробничої комуні на заводі «Серп і молот». Брошура була написана, і це, мабуть, був для Петра Шелеста перший досвід публічного «писання», який через багато років закінчиться для нього дуже невдало. Але мова про це попереду.

А під час навчання, у 1931 році, відбулася сумна подія: надійшла телеграма зі звісткою про смерть батька. Шелест дуже важко пережив це. До того ж ще і телеграма прийшла із запізненням. Вони приїхали зі старшим братом Яковом (що працював на залізниці на станції Лиха) на похорони, коли вже все закінчилося. Брати були страшно засмучені, що не встигли попрощатися з батьком. Тоді вони пішли на батьківську могилу і там, на кладовищі, у Петра народилася ідея відкрити труну, щоб подивитися востаннє на батька і попрощатися з ним. Брати розкопали могилу, відкрили труну, попрощалися з батьком. «Нам, – згадував потім Шелест, – стало якось легко, що віддали свою останню синову шану. Казали, що ми вчинили з братом по-близнірськи, порушивши спокій покійного. Але по-іншому ми зробити не могли, хай пробачить нас батько».

Петро повернувся до Харкова на навчання. Через якийсь час йому довелося побувати на практиці в Дніпропетровську на металургійному заводі імені Петровського. Захоплений металургією, юнак пише брошуру з доменного виробництва. Консультував його інститутський професор Штерн. Брошура ця була надрукована. Вона принесла авторові популярність у стінах інституту, а сам він вирішив присвятити життя металургії.

І тут доля знову підштовхнула Шелеста до занять, зовсім не пов'язаних із його мрією. У 1932 році його запросили до ЦК ЛКСМ України і запропонували без відриву від навчання стати редактором радіогазети «Комсомолец України». Важко сказати, чому вибір припав саме на Шелеста, який, за його власним зізнанням, нічого не розумів у новій справі і спочатку відмовлявся. Проте керівництво наполягло, і цілий рік продовжувалося «сумісництво», в якому Петру Шелесту дуже допомагав секретар радіогазети, журналіст із дореволюційним газетним досвідом. Тричі на тиждень можна було слухати по радіо «Комсомолец України». Більшовики, як відомо, всім формам пропаганди надавали важливе значення, а тому в розпорядженні Шелеста були радіостудія, диктори, редактори і точно відведений час в ефірі.

Того ж таки 1932 року вийшла ухвала ЦК КП(б)У про напрям групи комуністів для надання допомоги у сфері металургійної і гірничорудної промисловості. У цій групі опинився і Петро Шелест. Йому рекомендували поїхати на Маріупольський металургійний завод імені Ілліча. Саме на цьому заводі до 1936 року він працював змінним інженером, заступником начальника і виконуючим обов'язки начальника цеху. Після переїзду зі столичного Харкова, у вересні 1932 року, Шелест перевівся на вечірнє відділення Маріупольського металургійного інституту, який закінчив у липні 1935-го за фахом «різко вираженого профілю трубопрокатного виробництва».

Тоді ж Шелест одружився. Його обраницею стала Любов Павлівна Банна. Знайомі вони були ще з часів навчання в Харкові. Виїжджаючи до Донбасу, Петро Юхимович почув від неї: «І я поїду з тобою, якщо ти не заперечуєш». Він відповів: «Приїжджай, буду радий». І вона незабаром приїхала, поселилася в готелі, придивилася й вирішила залишитися. Домовилися, що Люба переведеться до Маріупольського металургійного інституту. Незабаром вони розпилися. У Петра була тоді кімната в гуртожитку (звісно, без мінімального комфорту і вигод), але незабаром він отримав дві кімнати в котеджі. І це було дуже до речі, оскільки Шелести вже очікували на спадкоємця. Вирішили чомусь, що буде хлопчик. Так і відбулося: у серпні 1933 року на світ з'явився їхній перший син Борис.

Для Петра Шелеста все складалося дуже непогано, вже були плани призначити його начальником цеху. І тут на завод приїхав керівник харківської контори «Судморснаб», співучень робітфаку. Він повідав про те, що йому потрібний начальник відділу чорних і кольорових металів і що він через начальство влаштує переведення Шелеста до Харкова. Через три місяці після розмови план реалізувався. Почалася нова робота, була навіть куплена в комунальній квартирі (у флігелі) по вулиці Іванова, 36 кімната на 10 квадратних метрів. І тут в житті Петра Юхимовича почався новий поворот.

У Шелеста закінчився термін військової броні, і його мобілізували. І хоча за посадою він мав право на отримання броні, Петро вирішив, що треба в армії відслужити. Служба проходила в Дніпропетровську, у 30-му окремому навчальному танковому батальйоні, а родина залишилася в Харкові. Перед цим, улітку 1936 року, був заарештований брат дружини Микола Банний, співробітник Харківського інженерно-будівельного інституту. І ось тепер це позначилося на сестрі. «На роботу, – згадував Петро Шелест, – Любу ніде не беруть, бо вона сестра репресованого за «політичними» мотивами брата, мало не «ворога народу». Все ж таки насилу, і це тільки тому, що я, годувальник, іду до армії, призначили Любу на роботу термістом на патефонний завод».

Під час служби представник особливого відділу дивізії розпитував Шелеста не тільки про брата дружини, але і про написану колись брошуру, присвячену молодіжній робочій комуні на прикладі Харківського заводу «Серп і молот». Виявилось, що хтось звинуватив Петра Юхимовича в «лівацькому ухилі» за зміст загалом зовсім не небезпечної брошури. Утім, обидві підняті «особистом» теми в майбутньому розвитку не мали.

Шелесту пропонували залишитися в кадрах Червоної армії, але він відмовився і навіть не піддався на чинений на нього тиск. Він прагнув на завод і був у цьому прагненні послідовний. З 1937 року працював начальником цеху, начальником виробництва, головним інженером Харківського заводу «Серп і молот», на якому працювало близько 10 тисяч осіб. Офіційно він вважався заводом сільськогосподарського машинобудування, але була там і так звана спеціальна продукція (її питома вага складала близько 45 % усього виробництва), тобто завод працював і на військові потреби. У цей час значно покращали матеріальні умови родини Шелеста – він отримав добру кімнату з усіма вигодами в упорядкованому заводському будинку на тій самій вулиці Іванова, 9.

Під час роботи на заводі Петра Юхимовича обирали членом парткому, але із заводу йому довелося піти. Трапилося це після появи нового директора Польовського, «самодура і недалекої людини», як напише про нього згодом Шелест. Унаслідок інтриг нового керівника Шелест опинився на посаді головного технолога Харківського заводу № 75 (до речі, інформації про це в анкетах, заповнених власноручно Петром Юхимовичем, також немає). Проте це продовжувалося недовго: Шелесту запропонували перейти на партійну роботу. Він завагався, але на цей раз «партійний прес» був достатньо енергійним. Документи в Харківському міському комітеті КП(б)У швидко оформили, Петра Юхимовича відправили на співбесіду до Києва, де він уперше зустрівся з тодішнім першим секретарем ЦК КП(б)У Микитою Хрущовим. З 1940 року по грудень 1941-го Шелест був секретарем Харківського міського комітету КП(б)У з оборонної промисловості.

У серпні 1940 року в родині з'явився другий син – Віталій. «Усе начебто йшло добре, – напише пізніше Петро Шелест, – але після пологів Люба сильно захворіла: не могла годувати дитину, і маленьку крихту довелося відправити до Дніпродзержинська до рідних Люби. Молода жінка, мати двох малолітніх дітей, періодично знаходиться в лікарні. Їй стає все гірше і гірше. Вона втрачала сили з кожним днем, схуднула, ослабла. Усе це мене засмучувало. Було боляче до сліз, що Люба, колись життєрадісна, енергійна, зараз, по суті, стала безпорадною... Але ми обидва були оптимістами, не втрачали віри і надії на те, що все мине, стане на своїй місця, все буде добре. Адже і родина у нас складалася добра».

Проте хвороба, пов'язана з перенесеною травмою хребта, прогресувала, з'явилися ознаки паралічу нижніх кінцівок. У травні 1941 року до Харкова приїхав відомий нейрохірург Микола Бурденко. Він три години оперував дружину Шелеста, а потім повідомив його, що біль буде полегшений, але надії на одужання мало, оскільки у Люби – саркома хребта. «Бурденко, його колеги-лікарі, присутня тут же майбутня супутниця всього мого життя – Іраїда Павлівна Мозгова, намагалися якось мене утішити, підтримати мій моральний дух... Удень за роботою якось відсовувалося моє горе, але ночами мене мучив безнадійний стан Люби, доля моїх дітей».

Забігаючи наперед, скажемо, що в січні 1942 року після декількох років важкої хвороби Любов Банна померла. У квітні того ж року Шелест одружився на Іраїді Мозговій, яка виростила і виховала його синів Бориса і Віталія. Шлюб Петра Юхимовича та Іраїди Павлівни, за першим чоловіком Попової, був зареєстрований у Радянському районному загсі міста Челябінська. Там Петро Шелест опинився на початку війни Радянського Союзу і нацистської Німеччини.

Уже коли почалася війна, 1941 року в Харкові Шелест зустрівся з Микитою Хрущовим. Це відбулося в кабінеті тодішнього першого секретаря Харківського обласного комітету партії Олексія Єпішева. Хрущов дав Шелесту доручення летіти літаком до Тули, де йому належало ознайомитися з технологією та організацією виробництва знаменитих радянських автоматів ППШ, отримати креслення на військовому заводі і в Харкові налагодити виробництво цих автоматів. Хрущов тоді пояснив: «Питанням цікавиться товариш Сталін. Німці часто своєю тріскотнею з автоматів наводять паніку, нам треба мати свої автомати».

Шелест, хоч і не без пригод, завдання виконав, долетів до Тули і повернувся, що в умовах військових дій було дуже складно. За найкоротший термін в Харкові налагодили виробництво автоматів ППШ. Оскільки основні оборонні підприємства були вже евакуйовані, а решта знята з фундаментів і знаходилася на вантажних майданчиках, виробництво автоматів почали в механічних майстернях трамвайного депо. Диски і магазини робили на патефонному заводі. Виготовили експериментальну серію автоматів, випробували, а через декілька днів у механічні майстерні влучили дві німецькі бомби.

Незабаром із Харкова довелося евакуюватися. Містом евакуації був Челябінськ. Туди поїхала Іраїда Мозгова, колишній чоловік якої свідомо виїжджати не хотів, розраховуючи, за її словами, на співпрацю з німцями. На той час, як згадувала пізніше Іраїда Павлівна, вона вже з чоловіком розійшлася, хоча жили вони ще в одній квартирі. Шелест попросив Мозгову допомогти йому і його хворій дружині супроводжувати синів Бориса і Віталія. Вона погодилася, хоча її мати і тітка залишалися в Харкові. (У Шелеста також на окупованій території в селі Андріївка залишилися мати і старша сестра Марія.)

Після недовгого перебування в Харкові Петро Шелест 12 грудня 1941 року приїхав до Челябінська. Тут уже знаходилися його смертельно хвора дружина Любов Банна, діти та Іраїда Павлівна Мозгова.

За розпорядженням Шелест завітав до міського комітету партії, де йому допомогли відшукати родину, він зустрівся з дружиною. Незабаром Петра Юхимовича викликали в обласний комітет партії, який очолював Микола Патолічев, і запропонували стати завідуючим відділом оборонної промисловості Челябінського обкому ВКП(б). Шелесту допомогли поліпшити житлові умови для родини, а сам він отримав ще і номер у готелі.

Улітку 1942 року Петро Юхимович, відправивши Іраїду Павлівну зі своїми синами на літо до табору на Іртиші, почав оформляти документи для поїздки до Москви, куди його викликали. І ось тоді з ним відбулася неймовірна, здавалося б, для військових років історія. Шелест поїхав на вокзал до військового коменданта за документами. Побачивши безліч поранених червоноармійців, він подумав про молодшого брата Дмитра, що знаходився в армії ще з фінської війни 1939–1940 років. «Сиджу, – згадував Шелест, – і роздумую, що, можливо, от так і мій молодший брат-Дмитро, поранений – це в кращому разі. І мені так захотілося побачити рідного брата, поговорити з ним. Опустивши голову, задумався, замріявся, і не розчув звернення до мене: «Товаришу командире, дозвольте прикурити?» Я підняв голову, перед собою побачив червоноармійця із забинтованою рукою на перев'язі і своїм очам не повірив – мені здавалося, що це був сон, але переді мною стояв Дмитрик, мій молодший брат!.. Першим схаменувся Дмитрик: «Це ти, Петю? Неймовірно, яка несподіванка і щастя!» Ми обнялися, розцілувалися, обидва розплакалися...» Після війни Дмитро, як і старша сестра Петра Юхимовича Марія, жив разом із мамою в селі Андріївка, працював шкільним учителем.

Приїхавши до Москви, у ЦК ВКП(б), Шелест довго чекав призначення, звертався з проханням дати будь-яку роботу. Врешті-решт, у квітні 1942 року його призначили інструктором ЦК ВКП(б) у відділі оборонної промисловості, призначивши в сектор із забезпечення розробки, виробництва і спорядження реактивних снарядів (РС) – знаменитих «катюш» і «ванюш». Під час перебування на цій посаді Шелест зустрічався на різних нарадах із Йосифом Сталіним, Георгієм Маленковим та іншими керівниками.

Він ще був інструктором ЦК ВКП(б), коли отримав посвідчення про направлення до України, звідки вже частково вигнали німців. Так Шелест знову опинився в Харкові, зруйнованому і палаючому. Тепер він займався питаннями організації роботи промислових підприємств міста, відновленням електростанцій, водопроводу, каналізації та міського транспорту. Але все це продовжувалося недовго, тому що через поразки на фронті з Харкова знову довелося вийхати. При цьому в обкомі партії Петру Юхимовичу доручили вивезти з Харкова до Куп'янська велику групу вчених із родинами, які залишалися при німцях у місті. Він організував переїзд 60 осіб на двох обладнаних машинах у супроводі автоматників.

Сам Шелест поїхав із дорученням першого секретаря Харківського обкому Єпішева до Москви, звідти з'їздив до Челябінська до родини і знову повернувся до столиці. Він знову чекав вирішення своєї долі, тобто нового призначення. Воно відбулося лише в серпні 1943 року. Шелест став парторгом ЦК ВКП(б) – була і така посада! – на заводі № 306 Наркомату авіаційної промисловості в Саратові.

Петро Юхимович і не припускав, що тут йому доведеться затриматися майже на шість років. Окрім основної роботи, він виконував доручення районного, міського та обласного комітетів ВКП(б), брав участь у різного роду комісіях, головував у деяких із них. На той час частина уряду України і ЦК КП(б)У знаходилася саме в Саратові. По роботі Шелест мало стикався з ними, але прагнув такі контакти знайти, плануючи повернутися до Харкова. Проте тоді його плани не реалізувалися.

У травні 1945 року Петро Юхимович стає заступником секретаря Саратовського обкому партії з авіаційної промисловості, а в 1946-му – парторгом ЦК ВКП(б) на Саратовському заводі № 292 Міністерства авіаційної промисловості (МАП) СРСР. Завод, на якому працювало 25 тисяч осіб, називався «Заводом комбайнів», але насправді випускав літаки конструкції Олександра Яковлева: Як-3, Як-6, а пізніше – Як-9.

Шелест не міг не займатися і домашніми справами, адже йому треба було прогудувати, одягнути і взути родину. Усе це робилося по так званих промислових талонах, які далеко не завжди вдавалося отоварити. Добре, що хоч із квартирою все владналося: родина Шелеста із шести осіб займала окрему трикімнатну квартиру. А ось із взуттям та одягом було нужденно. Петро Юхимович запам'ятав такий епізод, що стосується єдиного пальта, яке тоді було у його дружини: «Одного разу вона пішла на базар і там бритвою його порізали ззаду. Як вона, бідна, плакала, адже залишилася абсолютно без пальта. Коли всі лягли спати, я вирішив використувати своє «мистецтво»: колись я шив чоботи, і за ніч я так майстерно заштопав порізи, що на ранок, коли показав його Ірині (Шелест у спогадах уперто називає Іраїду Павлівну Іриною. – *Ю. Ш.*), вона не могла розрізнити і знайти порізи – положення було врятоване».

У 1947 році до Петра Юхимовича почали доходити розмови про його можливе нове призначення до Ленінграда. У липні того ж року він став директором заводу № 272 МАП СРСР. У «північній столиці» Росії Шелест перед цим був двічі: 1926-го і 1934-го року. Обидва рази приїжджав на короткий час, нікого не знав. Але, зрозуміло, до такого крупного центру прагнув. І ось він у Ленінграді. Трикімнатну квартиру під номером 45 родина Шелеста отримала на Невському проспекті, 168.

Завод, яким довірили керувати Петру Юхимовичу, був підприємством знаменитим, з традиціями. Наприклад, саме тут був сконструйований, виготовлений і зібраний літак Ігоря Сікорського. Але теперішня ситуація була не дуже сприятлива: у колективі панував розлад,

постійні інтриги серед керівного складу, що, звісно, вело до невиконання плану виробництва. Усе це Шелесту довелося долати. Літаки (конструкції Олександра Яковлева) почали випускати за графіком, поправили фінансову ситуацію.

За словами самого Петра Юхимовича, в Ленінграді йому працювалося «легко, творчо, цікаво». Проте досить скоро йому довелося звідти виїхати. І не з волі начальства, а за абсолютно сімейними обставинами. Річ у тому, що ленінградський сирий клімат виявився непридатним для дружини і молодшого сина Віталія. Лікарі наполегливо рекомендували змінити клімат. Шелест вагався, зважував, але все-таки вирішив клопотати про переведення. Здоров'я близьких людей виявилось важливішим за решту чинників та інтересів.

Спочатку виникла версія про можливий переїзд на Далекий Схід, але потім «географія» змінилася: вирішенням ЦК ВКП(б) від 12 квітня 1950 року і за наказом міністра авіаційної промисловості від 17 квітня Шелеста утвердили директором Київського заводу № 473 МАП СРСР. Київ являв собою тоді все ще сумне видовище: Хрещатик у руїнах, усюди сліди війни, дефіцит продуктів і товарів, відсутність будматеріалів, води, палива, електроенергії, житла. Не було квартири і в Шелеста, а тому родину його поселили в уцілілому готелі на вулиці Леніна. Старший син Борис тоді вже жив окремо, вчився в Одеському морехідному училищі.

Як і в Ленінграді, працював Шелест на директорській посаді енергійно й успішно. Це, до речі, було відзначено в його характеристиці, підписаній секретарем Київського обласного партійного комітету Григорієм Гришком у грудні 1952 року: «За час роботи тов. Шелест проявив себе енергійним і технічно грамотним керівником підприємства; домігся систематичного і ритмічного виконання і перевиконання державного плану. Завод № 473 впродовж 1951–1952 рр. посідає перші місця в соціалістичному змаганні серед підприємств міста Києва, а також підприємств авіаційної промисловості СРСР». Хороші ділові відносини склалися тоді у Шелеста з авіаконструктором Олегом Антоновим. Уже в жовтні 1950 року перша серія із 5 літаків була виготовлена, облітана і пред'явлена замовникові – звичайно, військовому представникові. Окрім літаків, завод виготовляв ліжка-розкладачки, збільшувальні лінзи для телевізорів, алюмінієвий посуд, запасні частини для тракторів і сільськогосподарських машин.

У Києві у Шелеста особливих зв'язків не було, тому, як він згадував, важко було вирішувати багато питань, пов'язаних із роботою і розширенням заводу: «Виникали навіть конфлікти з місцевими районною і міською владою: то відключать воду, електроенергію, газ, і кожного разу доводилося вступати в конфлікт, то відмовлять у фондах на будівельний матеріал – шлакоблоки і цеглину. Коли пізнали мій наполегливий характер і критичні виступи, почалося трохи менше утисків». Увійшло до нормального русла і життя родини – через два роки після переїзду до Києва Шелест отримав упорядковану квартиру. Єдине, що засмучувало і вимагало постійної уваги, – це здоров'я молодшого сина Віталія, який сильно хворів, не ходив до школи, займався вдома. Іраїда Павлівна приділяла хлопчикові багато уваги, вона стала для нього рідною мамою.

Загалом, у Петра Юхимовича могла б скластися нормальна управлінська біографія, якби його не втягували в політику, яка не дуже-то його і привертала. Але вийшло все інакше.

У листопаді 1952 року Шелеста викликають до тодішнього першого секретаря ЦК Компартії України Леоніда Мельникова і пропонують посаду голови Державної планової комісії Ради Міністрів УРСР. Петро Юхимович наполегливо відмовляється, але його направляють для співбесіди до ЦК ВКП(б). У Москві він ще раз відмовляється. Пізніше йому пропонують посаду першого заступника міністра меблевої промисловості України, чим він взагалі був щиро обурений. Але і це ще не все.

Ось що згадував сам Шелест: «Ще 1953 року мене обрали заступником голови Київського міськвиконкому – без моєї згоди. Так я і працював декілька місяців на двох або на трьох змінах і заступником мера столиці України, і директором авіазаводу. Валився з ніг: уранці на завод, на десяту – до міськвиконкому, а на вісімнадцяту – знову на завод. Потім таки втрути-

вся міністр авіаційної промисловості, мене звільнили з посади заступника голови виконкому і залишили на заводі. А через рік обрали другим секретарем міськкому партії. Я знову до міністра Дементьєва: «Петре Васильовичу, рятуй! Не хочу кидати завод!» А він: «Директор ти прекрасний, тому і врятував я тебе від радянської роботи, це було мені під силу, але від партійної – вибач... За три дні призначимо тобі заміну – проти вашого республіканського керівництва я воювати вдруге не можу». Так і став я партійним працівником».

Спочатку був Київський міський комітет партії, в якому Петро Шелест працював з травня 1954 року другим секретарем, а у вересні того ж року його обрали другим секретарем Київського обласного партійного комітету. У лютому 1957-го він очолив обком і працював до 1962 року. Саме тоді активізувалися його контакти з Микитою Хрущовим, який приїжджав у 1958-му нагороджувати Київську область орденом Леніна. У той час Шелест у складі партійно-урядової делегації на чолі з Хрущовим побував в Угорщині, де із введенням радянських військ було придушено антикомуністичний виступ. «Вечорами, – згадував Петро Юхимович, – пізно, мені часто доводилося багато часів прогулюватися і розмовляти з М. С. Хрущовим на різні теми. Він страшенно не любив і навіть лаявся, коли в години відпочинку і прогулянок за ним буквально по п'ятах слідувала охорона. Це було саме в Угорщині, коли М. С. Хрущов просто розлютився і прогнав охорону, потім викликав полковника Литовченка, головного «охоронця», і при мені сказав йому: «Ви що не даєте вільно відпочити і поговорити? Що ви за мною шпигуете?» Після цього випадку охорона не зменшилася, але тим, кого охороняли, вони прагнули просто не потрапляти на очі».

Саме тоді пішла з життя мати Петра Шелеста. Він був хворий, та так, що не міг поїхати на похорони до Андріївки. Поїхала Іраїда Павлівна і молодший брат Дмитро, що працював в одній із київських шкіл викладачем математики і фізики. Багато раз Шелест кликав матір переїхати до Києва, але вона не захотіла залишати свою домівку і землю, на якій пройшло її життя.

Хрущовська політична «відлига» торкнулася і Петра Юхимовича. Після XX з'їзду КПРС набирала силу процес офіційної реабілітації жертв комуністичних злочинів, які, правда, тоді списувалися в основному на Йосифа Сталіна. У квітні 1956 року Шелест став головою Комісії Президії Верховної Ради СРСР у Київській і Вінницькій областях. Йому видали відповідне посвідчення за підписом Климента Ворошилова.

Місія Шелеста була дуже відповідальною. Вирішення Комісії було остаточним, утвердженню і перегляду іншими інстанціями не підлягало. Після реабілітації Комісією ув'язнений підлягав негайному звільненню, а голова Комісії ніс персональну відповідальність за ухвалені рішення. Цікаво те, що Комісія формою нагадувала сумної пам'яті «трійку», тобто до її складу входили три людини (окрім Шелеста, це були заступник голови Київського обласного виконавчого комітету і полковник Міністерства внутрішніх справ УРСР, що відав місцями ув'язнення). Голова мав два голоси під час ухвалення рішення і нікому не був підзвітний, окрім Президії Верховної Ради СРСР. Перед нею раз на тиждень Шелест повинний був звітувати про кількість розглянутих справ, про те, скільки людей звільнено за різними категоріями судимості (політичними, посадовими, кримінальними злочинами), скільком скорочений термін судимості і на скільки років, скільком відмовлено в звільненні або скороченні терміну в ув'язненні і за якими мотивами. Така сама форма звітності застосовувалася і до неповнолітніх, таких, що знаходилися в ув'язненні або колоніях. Усі справи потрібно було розглядати в місцях ув'язнення з обов'язковим ознайомленням справи на ув'язненого й особистою бесідою з кожним окремо.

10 квітня 1956 року Шелест провів перше організаційне засідання Комісії, заслуховували повідомлення представників МВС, суду і прокуратури Київської і Вінницької областей. У цих областях в ув'язненні знаходилося близько 200 тисяч осіб. Комісії належало завершити роботу до 1 жовтня 1956 року. У визначений строк, звичайно, не вклалися, тому Президіум Верховної Ради СРСР подовжив повноваження Комісії ще на три місяці. За вісім місяців роботи розглянули 150 350 справ, 8500 осіб звільнили негайно, останнім скоротили строк ув'язнення.

«Доводилося, – згадував Петро Шелест, – працювати по 15–16 годин на добу – це була дуже утомна і виснажлива робота... Мені довелося побувати в усіх місцях ув'язнення, у в'язницях, загальних камерах і одиночках, у таборах особливого режиму і в дитячих трудових колоніях... Особисто для мене час роботи в Комісії виявився великою школою життя, морального гарту й аналізу, що відбувається в людському суспільстві. Деякі факти розгляду справ за своїм кричущим порушенням елементарної законності і прав громадян запам'яталися мені на все життя».

У період роботи в Київському обкомі у Шелеста відбулася, схоже, перша сутичка з Володимиром Щербицьким, який працював секретарем ЦК Компартії України й опікав важку промисловість. Річ у тім, що ще в 1957 році у Петра Юхимовича виникла ідея побудувати сучасне село зі всіма міськими вигодами, створити свого роду матрицю для забудови інших сіл області. І таким селом вирішили зробити Ксаверівку на трасі Київ – Одеса. У 1958 році будівництво почалося. Частина грошей дали колгоспи і колгоспники, а частину – взяли в банку як кредит. Як тільки все запрацювало, Шелест відчув прохолодне до себе ставлення. У ЦК Компартії України і в Раді Міністрів УРСР допомоги ніякої не надавали. І ось одного разу на партійній нараді Шелеста почали звинувачувати в тому, що він виділяє для будівництва сучасного колгоспного села державні ресурси, метал, труби, цеглину, залізобетон, асфальт, електропроводи тощо. Якраз, за словами Шелеста, найбільшу завзятість проявив у розмові Володимир Щербицький: «Розмова отримала крутий характер. Я тоді сказав президії, що селу треба допомагати справою, а не словами, різко обірвавши активність Щербицького... Тон зменшили, одразу ж сказали, що будувати, мовляв, потрібно, проте треба бути обережнішим із витрачанням матеріалів... Ось і виходить, що якщо не візьмеш на себе відповідальність, нічого великого, навіть дрібного не зробиш».

Чого-чого, а відповідальності Петро Шелест ніколи не боявся й умів її брати на себе. Мабуть, це було однією з причин того, що в серпні 1962 року саме його обрали секретарем ЦК Компартії України. Олександр Ляшко, який у той час працював у Донецькій області, згадував: «Узимку того самого (1962-го. – Ю. Ш.) року в області побував Петро Юхимович Шелест, новий секретар ЦК з промисловості і будівництва... Петро Юхимович справив на мене враження людини, яка виявляла велику цікавість до виробництва і лише трохи до партійно-організаційної і політичної роботи. Але згідно з посадою воно, напевно, так і потрібно».

Незабаром Петра Юхимовича викликали до Москви. 26 червня 1963 року у присутності членів Президії ЦК КПРС (так тоді називалося Політбюро) Микита Хрущов сказав, що підтримує його висунення на посаду першого секретаря ЦК Компартії України, хоча є й інші кандидатури. Разом з Шелестом до Москви були викликані другий секретар ЦК Компартії України Іван Казанець і перший секретар Харківського обкому партії Микола Соболь. Їх кандидатури теж обговорювалися. Але перевагу віддали саме Шелесту. 2 липня 1963 року на пленумі ЦК Компартії України його офіційно обрали першим секретарем. Того дня у своєму щоденнику Петро Юхимович записав: «Мені надана величезна довіра, це висока честь – довіра політична і партійна. Я, колишній батрак, робітник, вихованець комсомолу, партії, висунутий на таку велику посаду. Дивні відчуття: усе йде начебто добре, але я дещо стурбований...»

З обранням Петра Шелеста на нову важливу посаду в його родині принципово покращали побутові умови. Йому була відведена дача в Межигір'ї під Києвом, де традиційно перебували партійні лідери. Крім того, він отримав номенклатурний особняк по вулиці Герцена, 14. Це був будинок, що зберігся донині, у садибі київського аптекаря Октавіана Бельського, який у 1889 році придбав ділянку у Кмитовому яру, а в 1893-му почав будувати будинок за проектом архітектора Миколи Казанського. Незабаром Бельський побудував ще один особняк, який знаходився в глибині вулиці, зовні схожий на попередню споруду. Після фатального 1917 року обидва особняки в садибі серед парку стали місцем громадського відпочинку. А потім його вподобали комуністичні вожді. Територію обнесли огорожею і влаштували офіційну резиденцію. У 1934–1937 роках у другому, більшому особняку, жив всесильний Всеволод Балиць-

кий, який очолював ГПУ, а потім НКВД України. Він опорядкував територію парку: з'явилися містки, альтанки, малі архітектурні форми. Перед війною тут був піонерський табір для дітей співробітників НКВД. Коли в 1943 році німців вигнали з Києва, в особняку оселився Микита Хрущов (тоді це місце називали дачею Хрущова), що виїхав на партійну роботу до Москви наприкінці 1949 року. З того часу більший особняк став резиденцією перших секретарів ЦК Компартії України. У будинку поруч знаходився обслуговуючий персонал і охорона, а також кінозал. Після Шелеста традиція урветься, вожді України виберуть собі для мешкання інші, не менш привабливі куточки, але вже за містом.

До моменту виходу Петра Юхимовича на політичну авансцену влаштувалося і життя його синів. Старший син – Борис Петрович – пішов, як кажуть, по військовій лінії. У 1948–1952 роках він учився спочатку в Ленінградському, а потім в Одеському морехідному училищах, служив на флоті. Потім, у 1957–1962 роках, був слухачем Київського вищого інженерно-авіаційного училища ВВС. З 1962 року працював військпредом на Київському авіаційному заводі. У 1965-му перейшов на роботу до тодішнього Київського інституту інженерів цивільної авіації, де викладав на військовій кафедрі, а потім став її завідувачем. У 1975 році Бориса Шелеста перевели на посаду начальника філії навчально-льотного відділу Ворошиловградського вищого училища штурманів у місті Жданові. У січні 1961 року в нього народився син Петро, а в грудні 1966-го – дочка Ірина.

Молодший син – Віталій Петрович – став фізиком, у 1962 році закінчив Київський університет. З 1966-го працював в Інституті теоретичної фізики Академії наук УРСР. Петро Шелест сприяв виникненню в Україні цієї академічної структури. Як згадував Віталій Петрович, цьому була досить сильна протидія із союзної академії, Держкомітету з науки і техніки: «Вважалось, що в Україні сидять «гречкосії», їм такий інститут не потрібний. Для того, щоб отримати санкцію і створити такий інститут, та ще з міжнародним статусом, я залучав батька дуже сильно». Злі язики казали, що інститут, мов, «під сина Шелеста» і створювався. Насправді ідея визрівала в українських академічних колах давно, а директором інституту став академік Микола Боголюбов. Він був учителем Віталія Петровича, а останній став його заступником. Боголюбов уже збирався переїздити з Дубни до Києва, але йому доручили очолити Об'єднаний інститут ядерних досліджень у Дубні, керівництво почало заперечувати проти переїзду. Постає проблема: хто в Києві визначатиме повсякденну політику інституту, контактуватиме з владою для вирішення актуальних питань. Саме так Віталій Шелест, ще будучи кандидатом наук, став заступником директора і багато чого зробив для інституту. Віталій Петрович захистив і кандидатську, і докторську дисертації не в Києві, а в Дубні. У 1969 році його обрали членом-кореспондентом Академії наук УРСР (нині Національної академії наук України). У липні 1963 року у Віталія Петровича народився син Дмитро, а в червні 1969-го – син Олексій. Отже, в сімейному плані Петро Юхимович цілком міг вважати себе щасливою людиною, а родина для нього означала багато...

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.